

Marc Buggeln, *Slave Labor in Nazi Concentration Camps* (New York: Oxford University Press, 2014), 335 str.

Marc Buggeln profesor je njemačke povijesti XX. stoljeća na Institutu za povijesne znanosti (*Institut für Geschichtswissenschaften*) pri Humboldtovu sveučilištu u Berlinu. Njegova karijera posebno je vezana uz proučavanje nacionalsocijalizma.

Djelo je prevedeno s njemačkoga jezika na engleski, a neke se stvari, samorazumljivo, u prijevodu gube. Možda i najočitije u samom naslovu, gdje zvučno *Slave Labor in Nazi Concentration Camps*, osim što služi privlačenju potencijalnih kupaca, sugerira i širi opseg samoga djela od onoga koji nas doista očekuje u ovoj knjizi. Originalni njemački naslov (*Arbeit & Gewalt: Das Außenlagersystem des KZ Neuengamme*, što bi se moglo prevesti kao „Rad i nasilje: sustav podlogora koncentracijskoga logora Neuengamme”) više je mehanički opis, ali – točnije od engleskoga – sugerira uži opseg djela u zahvatu i doseg. Iz uvoda knjige također doznajemo da je djelo nastalo kao spoj dviju prethodnih Buggelnovih publikacija na njemačkom govornom području. Prvo je poglavlje izvadak iz studije o sustavima podlogora, a ostala poglavlja dio su doktorske disertacije. Djelo sadržava jedanaest dodataka, pretežno sačinjenih od statističkih podataka koje autor koristi u tekstu, bilješke se nalaze ispod teksta, a bibliografija je navedena na šesnaest stranica.

Nakon uobičajenoga uvoda slijedi prvo poglavlje, „Slave Labor in the Nazi Concentration Camps, 1941-45” (str. 10–66), koje se bavi prikazom funkcioniranja koncentracijskih logora i njihovih pratećih podlogora tijekom rata, ali i prije njegova izbijanja. Ovdje se autor posebno osvrće na odnose između SS-ovaca i industrijalaca te na pitanja autoriteta i uprave nad zatvorenicima unutar sustava logora. Potom prelazi na ulogu logora, koja se mijenja tijekom rata od početne političke do pretežno ekonomske, što, uz napredak i dugotrajnost rata, otežava uvjete boravka u koncentracijskom logoru. Drugim riječima, otežava preživljavanje zatvorenika. Porast obujma rada i produženje radnoga dana zatvorenika prati i dramatično smanjenje porcija hrane, što drastično povećava njihovu smrtnost sredinom 1942. godine. Te podatke treba promatrati u kontekstu rastućih zahtjeva njemačkoga ratnoga gospodarstva, koje u jeku poraza u Africi i kod Staljingrada vapi za radnicima jer je veliki broj dotadašnjih radnika unovačen. Usporedno s rastom broja zatvorenika raste i broj podlogora u koje su raspoređeni kao prisilna radna snaga. U zaključku autor kritizira neke kolege zbog upotrebe termina „istrebljenje kroz rad” jer smatra da je neodrživ s obzirom na sve što je iznio u poglavlju.

Drugo poglavlje, „Industry and Slave Labor – The SS as Junior Partner” (str. 66–74), istražuje interakciju SS-a s industrijom naoružanja, ministarskom birokracijom i *Wehrmachtom*. Autor analizira izmjene u interakciji da bi uočio promjene u odnosima moći između pojedinih aktera. Opisuje kako su velike korporacije poput VW-a službeno tražile zatvoreničku radnu snagu od SS-a zbog pomanjkanja stručnih radnika na njemačkom tržištu rada od 1942., što

je odgovaralo SS-u, koji je suradnjom htio povećati svoj utjecaj i „ubaciti se” u vojnu proizvodnju. Međutim, kao prepreka jačanju utjecaja SS-a pojavio se Albert Speer, koji je često bio kočnica u cijelom procesu.

Treće poglavlje, „Structures of the Subcamp System” (str. 74–83), govori o tome kako je glavni logor upravljao podlogorima te na kojoj je razini središnja logorska administracija utjecala na podlogore. Zapovjednik glavnoga logora postavljao je zapovjednike podlogora, pa se u tome očituje utjecaj glavnoga logora na podlogore, pogotovo ako bi glavni zapovjednik u inspekciji podlogora uočio da se njegove direktive ne poštuju. Dio u kojem govori o hrani i odjeći u logorima autor počinje tvrdnjom da je većina zatvorenika u koncentracijskim logorima umrla od gladi ili bolesti koje su dokrajčile izgladnjele ljude, a ne od fizičkoga nasilja. Porcije hrane za zatvorenike u početku nisu bile znatno manje od porcija opće populacije u Europi, ali kako je rat odmicao, porcije se smanjuju te postaju nedostatne za težak rad koji zatvorenici obavljaju. U pitanju odjeće ističu se rigidni stavovi SS-ovaca, zbog čega su zatvorenici znali patiti (veličinom neprilagođena odjeća i nedopuštanje zamjene). Najgori mjeseci bili su, naravno, zimski. Na primjeru podlogora Schandelah autor prikazuje nedostatnost zimske opreme, ali i reakciju i inicijativu zapovjednika logora za nabavku dodatne zimske opreme nakon što su zatvorenici počeli masovno umirati.

Četvrto poglavlje, „Comparing Subcamps: Labor, Race, and Gender” (str. 83–140), sistematski uspoređuje razinu smrtnosti zatvorenika u podlogorima Neuengammea. Najčešći uzrok smrti zatvorenika bio je težak rad uz nedostatne porcije potrebne za takav fizički rad. Bolesne i „nesposobne za rad” često se slalo natrag u glavni logor, ali ipak je, kako autor dokazuje, većina zatvorenika iz podlogora umirala u podlogorima. Iz autorovih podataka podiže se zanimljivo pitanje: zašto je smrtnost zatvorenica drastično manja od smrtnosti zatvorenika iako je glavni razlog za njihovo zatvaranje židovstvo?

Peto poglavlje, „The Prisoners and Their Community” (str. 140–192), primarno se fokusira na zatvoreničke kolektivne i individualne strategije preživljavanja u Neuengammeovim podlogorima. Osim SS-ove stratifikacije zatvorenika postojala je i zatvorenička stratifikacija (primarno u muškim logorima) na višu (otprilike deset posto populacije) i nižu klasu (preostalih devedeset posto). Ta stratifikacija mogla je znatno utjecati na kvalitetu života u logoru, pogotovo na njezino pogoršanje za nižu klasu s obzirom na hranu. Hrana je ujedno bila glavni izvor sukoba među zatvorenicima. Za prijavu i rješavanje tih sukoba i ostaloga nedopuštenog ponašanja bili su zaduženi kapoi i zatvorenici koje je SS postavio na upraviteljske funkcije unutar zatvoreničke strukture. Najčešće su to bili Nijemci zatvoreni zbog političkih razloga ili kriminala koji su se znali brutalno odnositi prema ostalim zatvorenicima. Poglavlje sadržava i četiri biografska svjedočenja zatvorenika o životu u podlogorima.

Šesto poglavlje, „The Perpetrators and Their Crimes: Violence and Courses of Action in the Subcamps” (str. 192–251), govori o prostornim uvjetima i nasilju u podlogorima kao i o motivaciji nasilnika. Autor razlikuje tri prostora

moćega nasilja: u samom podlogoru, na putu do radnoga mjesta i na radnome mjestu. Na primjeru zabilježenoga nasilja u podlogorima Neuengamme autor nam približava moguće oblike nasilja generalno u koncentracijskim logorima. Potom prebacuje fokus poglavlja s nasilja na nasilnike, proučavajući specifične biografije službenika u logorima. Autor zapravo dočarava koliko je to pitanje kompleksno i koliko je tretman zatvorenika ovisio o pojedinačnim okolnostima i motivacijama čuvara.

Sedmo poglavlje, „The Subcamps and the Local Population” (str. 251–261), govori o malo istraženj temi odnosa zatvorenika i lokalnoga stanovništva u dodiru s logorima. Prema autoru, Hannah Arendt stoji kao prvooptužena za slabu istraženost te teme zbog upotrebe termina „laboratorij” za filozofiranje o izoliranosti logora, iako je nedvojbeno bilo neizbježnih kontakata s lokalnim stanovništvom. Ovo kratko poglavlje daje zoran prikaz kompleksnoga odnosa Nijemaca prema logorskoj populaciji te pruža generalne smjernice na koji bi način trebalo promatrati to pitanje.

Posljednje poglavlje, „The Death Marches and the Northern German Cities and Enterprises” (str. 261–279), bavi se tzv. marševima smrti pri kraju rata i problematici koja se veže uz njihovo istraživanje. Evakuacija logora često je bila kaotična, uz bjegove, masakre koje je činio SS, a događalo se i da zatvorenici nastradaju od savezničkih bombi i metaka. Savezničko bombardiranje zapravo je jedan od dva vodeća uzroka smrti zatvorenika koncentracijskoga logora Neuengamme u posljednjim danima rata. Drugi je nestašica osnovnih životnih potrepština, pogotovo vode u transportnim vagonima. Zaključak je da se malo toga, ako uopće, može nazvati „maršem smrti” u vezi sa zatvorenicima Neuengamme. Nakon ovoga poglavlja slijedi sumiranje svega napisanog u „Zaključku”.

Djelo analizira zatvorenički život (i smrt) u koncentracijskom logoru Neuengamme te je kao takvo vrijedan doprinos demistifikaciji zbivanja u koncentracijskim logorima, poglavito postupaka zatvorenika i tamničara, dio čega su motivacije i djelovanja zatvorenika u pronalaženju načina preživljavanja te, s druge strane, djelovanja tamničara u kažnjavanju zatvorenika. Djelo je stoga bitno za proučavatelje nacističkih koncentracijskih logora, ali pritom valja izbjegavati generalizacije, kako naglašava i sam autor.

GORAN OVČARIČEK